

Namangan davlat universiteti
"An'anaviy xonandalik va cholg'u
ijrochiligi" kafedrası o'qituvchisi
E-mail: atribut_85@mail.ru

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA MILLIY QADRIYATLARNI O'ZLASHTIRISH TENDENSIYALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchi-yoshlar, xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqa madaniyati darslarida milliy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonining mazmuni, musiqaning qadriyatlarni o'zlashtirishdagi roli, metod va vositalari, o'quvchilarda kechadigan ijtimoiy-psixologik holatlar atroflicha tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi-yoshlar, milliy qadriyat, musiqa, san'at, badiiy tafakkur, madaniyat, axloq, ijod, assotsiativ metod, kontrast tahlil, dialogik metod.

TRENDS IN THE ASSIMILATION OF NATIONAL VALUES BY STUDENTS IN MUSIC CULTURE LESSONS

Abstract. This article analyzes the process of the assimilation of national values by students, particularly primary school students, in music culture lessons. It examines the role of music in value formation, as well as the methods and means used in this process. The study also explores the socio-psychological factors influencing students' perception and internalization of national values.

Keywords: students, national values, music, art, artistic thinking, culture, ethics, creativity, associative method, contrast analysis, dialogic method.

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – yosh avlodni har tomonlama yetuk, vatanparvar va milliy madaniyatga ega inson qilib tarbiyalashdir. Bu borada ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar muhim o'rin tutadi. Chunki aynan shu davrda bola shaxsining asosiy psixologik, axloqiy, estetik va madaniy tamoyillari shakllanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ichki dunyosiga bevosita ta'sir etuvchi, ularning tasavvurlari va didini shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega bo'lgan fanlardan biri bu – musiqa madaniyatidir.

Musiqa – bu nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki milliy ruh, tarixiy xotira, ma'naviy qadriyat va estetik ideal manbai hamdir. Har bir millatning musiqasi uning madaniyati, tafakkuri va hayot falsafasini aks ettiradi. Shu bois, musiqa madaniyati darslarining asosiy vazifasi – o'quvchilarni musiqiy bilimlar bilan qurollantirish bilangina cheklanmay, balki ularni o'z milliy musiqasini anglashi, qadrlashi va asrashiga yo'naltirishdir.

Bugungi globallashuv va madaniy universallashtirish jarayonlarida yoshlarning milliy identikligini asrash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aynan shu nuqtayi nazardan olib qaralganda, musiqa madaniyati fanining ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini milliy qadriyatlarni singdirish vositasi sifatida o'rganish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir.

Musiqa madaniyati fani boshlang'ich ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, nafaqat estetik tarbiya, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy, madaniy, emotsional va intellektual rivojiga ham faol ta'sir ko'rsatadi. Mazkur fanning asosiy maqsadi – o'quvchilarda musiqiy didni shakllantirish, ularga milliy va jahon musiqiy merosi haqida boshlang'ich tushunchalarni berish, musiqani tinglash, tushunish va ijro etish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir.

Musiqa inson qalbini nozik tuyg'ular, go'zallik, hayajon va ilhom bilan boyitadi. Musiqa madaniyati fanining boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tarbiyaviy ahamiyati shundan iboratki, u o'quvchini ma'naviy olam bilan bog'laydi, uning ruhiy kechinmalarini ifodalaydi, go'zallikni his etishga, mehr-oqibat va vatanparvarlik kabi oliy qadriyatlarga sadoqat bilan qarashga o'rgatadi.

Pedagog olimi G.Jalilovning fikricha: "Musiqa – bu ta'limning emotsional tayanchi bo'lib, bola qalbiga milliy ruhiyat, axloqiy fazilatlar, ma'naviy tozalikni singdirishning kuchli vositasidir" [1, 45-c]. D.Kabalevskiy, A.I.Kochetov, B.Asafyev, V.Okonnikov, Sh.Abdullayeva, S.Ismoilova kabi musiqa

pedagogikasining klassik vakillari ham bolalarga mo'ljallangan musiqiy asarlarning didaktik qimmati, ularning dunyoqarash va axloqiy tushunchalarni shakllantirishdagi o'rni haqida ilmiy izohlar berganlar.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida musiqa madaniyati fani o'quvchilarning yosh xususiyatlariga, musiqiy qabul qilish salohiyatiga, estetik didining shakllanishiga moslab rejalashtiriladi. Mustaqillik yillaridan boshlab O'zbekistonda ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilgan bo'lib, bunda milliy qadriyatlarni saqlab qolgan holda zamonaviy talablarga mos o'quv dasturlar ishlab chiqilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi davr hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularning estetik, axloqiy, madaniy va ma'naviy dunyosini boyitish ham muhimdir. Bu borada musiqa madaniyati fanining roli beqiyosdir.

Musiqa bolalarning estetik hissiyotlarini uyg'otish, ularda go'zallikka bo'lgan muhabbatni tarbiyalash, milliy musiqa vositasida o'z xalqining ruhiyatini anglashi, qadriyatlariga hurmat bilan qarashni shakllantirishga xizmat qiladi. D.B.Kabalevskiy ta'biri bilan aytganda, "musiqa – bu bolalar bilan qalbdan suhbatlashishning eng qisqa yo'lidir" [2, 78-b]. Shuning uchun musiqa darslari orqali milliy ong, estetik dunyoqarash, vatanparvarlik tuyg'usi shakllanadi.

Musiqa madaniyati fani o'zining mazmun-mohiyatiga ko'ra kompleks (ya'ni integrativ) fan sanaladi. Bu fan doirasida o'quvchilar musiqa nazariyasi, cholg'ular, kuy va qo'shiqlar bilan tanishibgina qolmay, balki ularga berilgan har bir asar orqali milliy urf-odatlar, qadriyatlar va tarixiy meros bilan ham tanishadi. X.Nurmatov ta'kidlaganidek, "Musiqa – bu hissiyotlar bilan fikrlash, fikrlar orqali tarbiya berish vositasidir" [3, 23-b].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari psixofiziologik jihatdan sezgir, ta'sirchan, emotsional va obrazli tafakkurga ega bo'lgan yosh guruhidir. Shu sababli musiqa darslari bu yoshda ayniqsa samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Musiqa bolalar tafakkurini kengaytiradi, eshitish, his qilish, ifodalash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Psixolog L.S.Vygotskiy fikricha, musiqiy obrazlar bolaning tasavvur doirasini boyitadi va uning ichki dunyosini tarbiyalaydi. Ayniqsa, xalq qo'shiqlari, bolalar kuylari va milliy kuylar orqali ular ona tilini, madaniyatini chuqur his qiladi.

Bolalarning musiqaga bo'lgan munosabati quyidagilar bilan bog'liq:

- melodiya va ritmga sezgirlik (6–10 yosh oralig'ida kuchayadi);
- kuylashga, harakat qilishga bo'lgan tabiiy ehtiyoj;
- eshitgan musiqasi orqali milliylikni intuitiv anglash.

Boshlang'ich ta'limda ana shu imkoniyatlardan foydalanib, musiqiy tarbiya orqali milliy qadriyatlarni singdirish dolzarb vazifadir.

Musiqqa madaniyati darslari orqali milliy qadriyatlarni o'zlashtirishda turli didaktik yondashuvlar qo'llaniladi. Jumladan:

- interaktiv metodlar (rolli o'yinlar, musiqiy dramatizatsiya, "savol-javob");
- kontekstual yondashuv (milliy bayramlar, urf-odatlar bilan bog'liq musiqa namunalarini tahlil qilish);
- assotsiativ yondashuv (bolaning shaxsiy tajribasi bilan bog'liq musiqiy taassurotlar);
- emotsional-ta'sirchan metod (milliy kuy va qo'shiqlar orqali ijobiy hissiy fon yaratish).

Masalan, "Alla", "Yor-yor", "Kelin salom" kabi xalq kuylari orqali oilaviy qadriyatlar, mehr-oqibat, xotirjamlik singari g'oyalar bola qalbiga tabiiy singadi.

Boshlang'ich sinf musiqa darslari quyidagi yo'nalishlarda shakllanadi:

- tinglash va eshitish faoliyati (xalq kuy-qo'shiqlari, bolalar qo'shiqlari, mumtoz asarlar);
 - ijro faoliyati (xonandalik, cholg'u asboblari bilan tanishish);
 - yaratuvchanlik (oddiy ritmik ifoda, harakat bilan musiqa uyg'unligi);
 - suhbatlashuv va tahlil (asar mazmuni, tuyg'ularni anglash, milliy obrazlarni topish).
- Pedagog olimi M.Jo'rayevaning ta'kidlashicha: "Boshlang'ich sinf

o'quvchilariga mo'ljallangan har bir musiqiy asar – bu bolaga millat ruhi, qadriyat va axloqiy mezonlar haqida aytuvchi badiiy koddir”.

Musiqqa madaniyati darslari orqali amalga oshiriladigan estetik tarbiya – bu o'quvchini go'zallikni anglash, uni qadrlash va ongli ravishda tanlashga o'rgatish jarayonidir. Estetik tarbiya jarayonida kuy, ohang, ritm, matn, musiqiy obraz, milliy kuylar va xalq musiqasi orqali o'quvchining estetik ongini uyg'otish, ichki go'zallikka yetaklash mumkin.

Milliy ong esa, estetik tarbiya bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Ayniqsa, xalq kuylari, maqomlar, urf-odatlar asosidagi musiqalar orqali bolaga milliylik tushunchasi bevosita musiqiy obrazlar, so'zlar va ohanglar orqali yetkaziladi. Bu yerda quyidagi metodlar alohida o'rin tutadi:

- assotsiativ metod (musiqiy asarni milliy obrazlar bilan bog'lash);
- kontrast tahlil (xalq kuylarini xorijiy musiqalar bilan solishtirish orqali milliylikni tushuntirish);
- dialogik metod (bolalar bilan savol-javob, sahnalashtirish orqali mazmunni chuqur anglash);
- interaktiv o'yinlar (musiqiy topshiriqlar, ovozli qiyoslash, milliy cholg'ular bilan tanishish).

Shu tarzda musiqqa madaniyati darslari bolalarda estetik did, milliy iftixor, madaniy xotira, vatanparvarlik, ma'naviy sezgi kabi tushunchalarni shakllantirishda beqiyos vositaga aylanadi. Ayni paytda bu fan orqali o'quvchilarni nafaqat musiqqa, balki tarix, madaniyat, san'at, xalq og'zaki ijodi, she'riyat, til kabi boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirish imkoniyati mavjud.

Milliy qadriyatlar har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy merosi, urf-odatlar, an'analari, diniy e'tiqodlari, dunyoqarashi, tafakkuri va yashash tarzining mahsuli sifatida shakllangan. Ular xalq hayotining ma'naviy mezonlari, axloqiy asoslari, estetik ideallari, jamiyatdagi ijtimoiy tartib va me'yorlarning badiiy-madaniy ifodasidir [4, 47-b].

Pedagog olimi R.Jo'raqulovning fikricha: "Milliy qadriyatlar – bu xalq ongida tarix davomida shakllanib kelgan axloqiy, madaniy, estetik, ma'naviy g'oyalar tizimidir va ular yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashda asosiy ma'naviy tayanchga aylanishi lozim".

Milliy qadriyatlar yoshlar ongida milliy o'zlikni anglash, mustaqil fikrlash, o'z madaniyatiga hurmat, an'anaviy urf-odatlariga sadoqat ruhini shakllantiradi. Ayniqsa, bu jarayonda badiiy vositalar – jumladan, musiqa, xalq og'zaki ijodi, kuy-qo'shiqlar, maqollar, she'rlar, ertaklar, sahna asarlari orqali qadriyatlar ta'sirchanroq singdiriladi.

Akademik A.Qodirovning ta'kidlashicha, milliy qadriyatlar orqali shaxsni tarbiyalashda asosiy maqsad – insonda o'z millatiga mansublik tuyg'usini uyg'otish, uni ijtimoiy foydali faoliyatga yo'naltirishdan iborat. Musiqa madaniyati darslarida milliy qadriyatlarni singdirishning eng samarali vositalari – bu milliy kuylar, xalq qo'shiqlari, maqomlar, bolalar taronalari, she'rlar, badiiy matnlar va xalq og'zaki ijodidir. Ular o'zida xalqning orzu-umidlari, hayot falsafasi, tarixiy tajribasi, axloqiy mezonlari, vatanparvarlik ruhi va estetik idealini mujassamlashtiradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichidagi o'quvchilar (7–10 yoshlar) shaxsiy taraqqiyotining o'ziga xos psixologik va axloqiy xususiyatlariga ega. Bu davrda bola o'z-o'zini anglashni boshlaydi, uni o'rab turgan muhitga nisbatan qiziqishi ortadi, mustaqil fikr yuritish va baholash qobiliyatlari asta-sekin shakllanadi. Ana shu bosqichda berilgan tarbiya, shakllantirilgan qarashlar va qadriyatlar butun umrlik shaxsiy yo'nalishni belgilaydi.

Psixolog olimi G.Zaynutdinovning tadqiqotlarida qayd etilishicha, 7–10 yosh oralig'ida bolaning hissiy-muloqotga bo'lgan ehtiyoji yuqori bo'lib, u aynan obrazlar, estetik vositalar, musiqa, she'r, rasm, harakat orqali bilim va tushunchalarni tezroq o'zlashtiradi. Shuning uchun ham milliy qadriyatlarni musiqiy obrazlar asosida berish ularning tafakkuri va xotirasida chuqurroq aks etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining psixologik va axloqiy portreti:

- taqlidga moyil – o'qituvchi, ota-ona, qo'shiq qahramonlariga o'xshashni istaydi;
- tasavvur kuchli – obrazli ifoda, xayoliy personajlar orqali bilimni yaxshi qabul qiladi;
- axloqiy sezgirlik shakllanmoqda – ezgulik, yomonlik, vatanparvarlik, samimiylk kabi tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida;
- ijodga qiziqish kuchli – qo'shiq aytish, musiqaga harakatlanish, rasm chizish orqali o'z fikrini bildiradi.

Shunday ekan, bu yoshdagi o'quvchilarga milliy qadriyatlarni singdirishda obrazlilik, emosionallik, o'yinga asoslangan metodlar, mushohada va mulohaza uyg'otish, milliy timsollarni ko'rsatish kabi usullar katta ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limda musiqa darslarining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda milliy ong va qadriyatga sadoqat hissini uyg'otishdir. Bunga erishish uchun darsda foydalaniladigan usul va metodlar, musiqiy asarlarning tanlovi, o'qituvchining estetik didi va metodik salohiyati muhim o'rin tutadi.

O'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmatning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar:

- o'qituvchining shaxsiy namunasi (ona tilida to'g'ri so'zlash, milliy libosda chiqishlar, milliy ashulalarni sevish);
- oila muhitining qadriyatlar bilan boyligi (uyda milliy kuylar tinglash, bayramlarni urf-odatlar bilan o'tkazish);
- musiqa darslaridagi obrazlar va qo'shiqlarning mazmuni (masalan: "Do'stlik", "Mehnat", "Vatanni sevish" haqida taronalar);
- bayramlar va sinfdan tashqari tadbirlar (Navro'z, Mustaqillik kuni, Mehr-muruvvat haftaligi kabi voqealar orqali qadriyatlar amaliy ko'rsatiladi).

XXI asr globallashuv, madaniy uyg'unlik va innovatsion texnologiyalar asri bo'lishi bilan birga, insoniyatni o'z milliy ildizlariga qaytish, o'zligini anglash zaruratini ham ilgari surmoqda. Ayniqsa, yosh avlodning milliy qadriyatlarga

sadoqatli, vatanparvar, ma'naviy boy shaxs sifatida shakllanishida madaniyat va san'at vositalarining, xususan, musiqa madaniyati darslarining o'rni beqiyosdir.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – shaxsning ichki dunyosi shakllanadigan eng muhim va mas'uliyatli davr bo'lib, bu bosqichda musiqa madaniyati darsi orqali o'quvchilarning estetik didi, ma'naviy ongini shakllantirish va milliy identitetini mustahkamlash mumkin. Musiqa madaniyati fani – nafaqat ashula kuylash yoki cholg'u chalish, balki xalq ruhiyatini, madaniy kodlarini va qadriyatlarini bola qalbiga singdirishning eng kuchli vositalaridan biridir. Milliy musiqaning har bir namunasida tarix, urf-odat, ijtimoiy ong va ma'naviy meros mujassam.

Musiqa orqali milliy qadriyatlarni o'zlashtirish – bu jarayon faqat bilim berish emas, balki tarbiyaviy va emotsional ta'sir o'tkazish orqali amalga oshadi. Bunda bolalarning yosh psixologik xususiyatlari, qiziqishlari va tafakkur darajasiga mos metodlar tanlanishi lozim. O'zbek xalq qo'shiqlari, milliy bayramlar bilan bog'liq musiqiy asarlar, allalar, doston va maqom elementlari orqali mehr-oqibat, vatanparvarlik, ota-onaga cheksiz hurmat, xalqparvarlik, do'stlik, sadoqat kabi qadriyatlar muvaffaqiyatli o'rgatilmoqda. Musiqa madaniyati darslarida milliy qadriyatlarni o'zlashtirishning muvaffaqiyati o'qituvchining metodik mahorati va estetik saviyasi, o'quv dasturlarining milliy ruhda boyitilganligi, darsda qo'llanilayotgan musiqiy namunalar va texnologiyalar va o'quvchilarning musiqaga bo'lgan qiziqishini uyg'otuvchi ijodiy muhit kabi omillarga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кочетов А. Культура педагогического исследования. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 1992. – 312 с.
2. Кабалевский Д. Педагогические размышления. Избранные статьи и доклады. – Москва: Педагогика, 1986. – 400 с.

3. Нурматов Х. Педагогическая основа формирования музыкально-эстетической культуры младших школьников Узбекистана: Автореф. Дисс. док. пед. наук. – Ташкент, 1994. – 55 с.
4. Yarashev J. Musiqa ta'limi yo'nalishi bo'yicha bakalavrlar tayyorlash samaradorligini oshirishda aksiologik yondashuv (Buxoro musiqa merosi misolida): Ped. fan. fal. dok... diss avtoref. – Samarqand: SamDU, 2020. – 36 b.
5. Inatullayev B. Navro'z bilan bog'liq marosimlarning badiiy talqini // *Oriental Art and Culture*. – Toshkent, 2022. – №3.2. – B. 222–229.
6. https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:izfJzS5h9UoJ:scholar.google.com/&hl=ru&as_sdt=0,5